

Р.А. Мороз
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології,
Миколаївський національний університет
імені В.О. Сухомлинського

Психологічний аналіз сімейних міфів сучасної української сімейної системи

Стаття приділяє увагу функціям, механізмам утворення та існування міфів в історії людства, що забезпечують внутрішню узгодженість людського життя. Охарактеризовано сутність сімейних міфів, історій (тем), легенд сучасної української сім'ї як механізмів усвідомлення та впливу сімейного досвіду, ментальних складових сім'ї, проаналізовано сімейні нарративи та виокремлено міфи сучасної української сім'ї.

Ключові слова: міфи, сімейні міфи, сімейні легенди, сімейні теми, сімейні постулати.

Р.А. Мороз
кандидат психологических наук,
доцент кафедры психологии,
Николаевский национальный университет
им. В.А. Сухомлинского

Психологический анализ семейных мифов современной украинской семейной системы

Статья уделяет внимание функциям, механизмам образования и существования мифов в истории человечества, обеспечивающих внутреннюю согласованность человеческой жизни. Охарактеризована сущность семейных мифов, историй (тем), легенд современной украинской семьи как механизмов осознания и влияния семейного опыта, ментальных составляющих семьи, проанализированы семейные нарративы, выделены мифы современной украинской семьи.

Ключевые слова: мифы, семейные мифы, семейные легенды, семейные темы, семейные постулаты.

R.A. Moroz
candidate of sciences (psychology),
docent of the department of psychology,
V.O. Sukhomlinskyi Nikolaiiv National University

Psychological analysis of family myths of modern Ukrainian family system

The article pays attention to functions and mechanisms of formation and existence of myths in the history of humanity, myths providing with the inner coherence in human life. There is described the modern Ukrainian family essence of family myths, stories (themes), legends as mechanisms of family experience realization and influence, mental factors of a family. There are analyzed family narratives, highlighted modern Ukrainian family myths.

Key words: myths, family myths, family legends, family themes, family postulates.

Постановка проблеми

Проблема організації сім'ї як системи є об'єктом дослідження демографії, педагогіки, економіки, етнографії, історії, права, соціології, соціальної психології, психології сім'ї, системної сімейної психотерапії. За визначенням більшості дослідників, сім'я – складне суспільне утворення, історично конкретна система взаємовідносин між подружжям, батьками і дітьми, мала група, члени якої пов'язані шлюбними або спорідненими відносинами, спільністю побуту, системою ролей, взаємною моральною відповідальністю, правами та певними емоційними відносинами (Е. Ейдемільлер, В. Юстицькіс, І. Малкіна-Пих, Г. Навайтис, Д. Фримен).

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Практична робота з сім'єю в останні роки в Україні детермінована як усвідомленим й доведеним фактом, що сім'я є одним з вирішальних чинників становлення та розвитку особистості, так і трансформацією функціонування сім'ї як системи на якісно інший рівень. За Т. Яблонською, відбувається закономірний перехід від патріархальної сім'ї до біархальної, що пов'язане з розділенням відповідальності за матеріальне виживання сім'ї жінкою [16]. Дослідження структурних та змістовних трансформацій сучасної української сім'ї виявили тенденції до порушення функціонування сімейної сучасної системи (послаблення захисної, психотерапевтичної, репродуктивної, комунікативної та ін. функцій сім'ї); невизначеності, суперечливості або інверсії сімейних ролей; погіршення якості батьківсько-дитячих взаємин, викликаних як невідповідністю та закостенілістю батьківських виховних правил, так і зниженням культурного, емоційного рівня, інформованості батьків щодо оптимальної внутрішньосімейної взаємодії; порушення механізмів адаптації сім'ї до швидких динамічних процесів у суспільстві; неадекватних очкувань, завищених вимог до шлюбного партнера тощо; етнічного відтворення, розвитку національної ідентичності в межах сім'ї,

виховання особистості як носія певної національної ідентичності (М. Балакирева, Т. Буленко, Л. Долинська, І. Кучманіч, Н. Падун, М. Пірен, Т. Руденко, Н. Стрельнікова та ін.).

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Проте, незважаючи на ціннісну переорієнтацію, структурно-функціональну та рольову трансформацію сучасної сім'ї, інші тенденції, зумовлені динамічними процесами в суспільстві, сім'я як система функціонує за певними параметрами: стереотипи взаємодії, сімейні правила, сімейні межі, сімейні стабілізатори, сімейні історії та міфи (П. Вацлавик, К. Вітакер, Д. Джексон, О. Жорняк, К. Людвіг, С. Мінухін, І. Хамітова, Дж. Хейлі, В. Сатир, Б. Хеллінгер, Е. Ейдемільлер). На сьогодні в сучасній науковій літературі дослідження сімейних історій, міфів, легенд представлені недостатньо.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження сімейних міфів, історій (тем), легенд сучасної української сім'ї як механізмів усвідомлення та впливу сімейного досвіду, ментальних складових сім'ї.

Виклад основного матеріалу дослідження

Міфи завжди в житті людей відігравали велике значення. Філогенетично вони були першою формою духовної культури: людство за допомогою міфів намагалось знайти відповіді на всі запитання. Космологічні та звичайні міфи, присвячені світоустрою, виникненню найбільш важливих явищ природи, тварин і людей, таємниці народження й смерті, сенсу й змісту людського життя тощо, надавали можливість упорядковувати у свідомості світ, розуміти його як організоване ціле та представляти його в доступній формі.

Механізмами утворення міфів є колективні уявлення, що формуються не на основі логічного аналізу, узагальнення досвіду, а за законами партиципації – асоціативно-психологічний смисловий зв'язок, що сприймається індивідом як засіб на-

явної суб'єктивної детермінованості явищ і предметів. Міфи забезпечують міжпоколінну передачу знань, зв'язок між минулим і майбутнім завдяки поєднанню двох аспектів – діахронічного (розповідь про минуле) та синхронічного (поєднання теперішнього та майбутнього). Міфи є стабілізаторами людського буття, підтримують гармонію між світом і людиною, природою і суспільством, суспільством та індивідом, і в такий спосіб забезпечують внутрішню узгодженість людського життя [7]. В. Поліщук виокремлює аксіологічну, телеологічну, праксіологічну, комунікативну, компенсаторну, пізнавальну, пояснювальну функції міфу [9].

Ідею про визначну роль міфу у світосприйнятті людини в якості архетипу розвивав К. Юнг [15]. Він вважав, що міфи всіх народів і епох мають спільні архетипічні форми в колективному несвідомому усього людства. Несвідомий вміст колективних утворень, які є прихованими слідами пам'яті минулого людства – расової, національної історії, та навіть долюдського, тваринного існування – загальнолюдський досвід, характерний для усіх рас і народів, тлумачиться К. Юнгом як колективне несвідоме, що виникає зі спадкової структури психіки і мозку людини. Колективне несвідоме містить у собі інстинкти, специфічні несвідомі реакції на стимули зовнішнього середовища і внутрішнього світу, системи настанов, сценаріїв, несвідомлених життєвих програм, які непомітно впливають на життя людини. Індивідуальне несвідоме – поверхневий шар психіки – містить особисті утворення індивіда, що належать самій людині, яка здатна їх усвідомлювати та інтегрувати у свідомість, в Его.

Отже дослідження К. Юнга доводять, що міфологічне засвоєння світу та усвідомлення життєвого досвіду притаманні людській психіці. Засобами упорядкування власного сімейного життя є такі утворення колективного і індивідуального несвідомого, як сімейні міфи.

У психології феномен сімейного міфу було досліджено в межах різних концептуальних напрямів. Психодинамічний під-

хід розглядає сімейні міфи як «сімейний» механізм захисту, як запобігання усвідомленню відторгнутої негативної значущої інформації про сім'ю в цілому та її членів (З. Фройд, К. Юнг, А. Адлер, М. Кляйн). Феномен сімейного міфу полягає в тому, що завдяки йому кожен член сімейної системи вибудовує власний психологічний захист за допомогою інших членів сім'ї і всієї сімейної системи.

У руслі когнітивно-поведінкової терапії сім'ї пояснюється природа ірраціональних переконань, когнітивних схем про сім'ю, вплив батьківської сім'ї на формування уявлень про неї (Р. Дрейкурс, А. Бек, А. Елліс, Д. Мейхенбаум).

Психогенетика досліджує сімейний та родовий генезис, родові підсвідоме, трансгенераційну передачу психологічних проблем і сімейних історій (С. Максименко, Н. Гавриленко, Дж. Тойч, І. Равич-Щербо, М. Макголдрик, Р. Герсон).

Сучасними вітчизняними психологами запропоновано синонімічні поняття «сімейний міф» концепти: «образ сім'ї» [5]; «наївні сімейні теорії» [14]; «сімейна культурна концепція» [10].

У процесі дослідження А. Нестеровою соціально-психологічних детермінант сімейних міфів було виявлено, що сімейний міф:

по-перше, зумовлений низкою соціокультурних, соціально-групових, внутрішньо сімейних та особистісних чинників; сімейні міфологеми беруть початок у соціокультурних джерелах-міфах, казках, прислів'ях, притчах про сім'ю;

по-друге, домінування певних сімейних міфів визначається статеворольовими особливостями;

по-третє, рівень освіти і місце проживання – місто або село – є значущими чинниками, що детермінують перевагу того або іншого міфу;

по-четверте, трансляція сімейних міфів не зводиться до копіювання дітьми сімейного міфу батьків, а залежить від низки факторів, взаємовідносин у сім'ї, ід характерних особливостей самої сім'ї;

по-п'яте, існує взаємозв'язок між деякими психологічними характеристиками

людей і домінуванням певних сімейних міфологем [6, с. 8-9].

Отже дослідниками визначено основні функції існування сімейних міфів: компенсаторна, інтегруюча, соціалізуюча, адаптивна. Особливе місце в наукових працях посідає деструктивна функція сімейного міфу, що дає можливість відрізнити його від конструктивних або нейтральних уявлень сім'ї про себе. Головна мета існування сімейних міфів, на думку представників сімейної психотерапії, – приховати сімейні конфлікти і незадоволені потреби, узгодити ідеалізовані уявлення членів сім'ї один про одного та про зовнішній образ сім'ї в цілому.

Представниками гештальттерапії механізм формування сімейних міфів описується як інтроєктування на базі первинної конфлуенції (злиття), засноване на емоційній близькості родичів, злиття з близькими людьми, коли неможливо провести чітку межу між собою та іншим.

В. Штроо зазначає, що наявність сімейного міфу свідчить про «хворобу» сім'ї, однак про це стає відомо лише тоді, коли міф утрачає здатність підтримувати гомеостаз внутрішньосімейних взаємин [13]. Сімейні міфи формуються, на думку В. Штроо, на тлі будь-якого нерозв'язаного конфлікту, кризи, сімейної таємниці і виникає в сім'ях, для яких характерне розщеплення та відторгнення чогось травмуючого і небажаного.

У процесі вивчення феномена сімейного міфу дослідники виявили найбільш розповсюджені міфи: міф про велику силу кохання; міф про вічне кохання; міф про зовнішню детермінацію емоцій; міф про абсолютизацію понять; міф про злу долю; міф про сталість подружнього щастя; міф про досконале знання членів сім'ї один одним; міф про необхідність жертви заради іншого в сім'ї; міф про те, що подружжя – це «одне тіло й одна душа» [12, с. 97]; міф про задоволення всіх своїх потреб в системі сім'ї; міф про те, що з народженням дитини або розлученням всі проблеми будуть розв'язані; міф про дружну сім'ю; міф про сім'ю героїв, що в подальшому трансформується у міф

про сім'ю рятувальників, та ін. [1; 3; 5; 8; 14].

Окрему групу утворюють міфи про шлюб і розлучення: «У шлюбі чоловік отримує більше переваг, ніж жінка», «Народження дитини скріплює стосунки між подружжям»; «Чим освіченішою є жінка, тим складніше їй створити сім'ю»; «Свідомство про шлюб – не більше, ніж шматок паперу»; «Повторні шлюби – міцніші»; «Спільне проживання до шлюбу знижує можливість розлучення»; «Чоловіки частіше йдуть із сім'ї» та ін.

На наш погляд, від сімейних міфів слід відрізнити сімейні легенди – викривлена інтерпретація окремих подій, що створює можливість підтримувати сімейний міф про сімейне благополуччя. Як і сімейний міф, сімейна легенда виконує захисну, адаптивну, інтегруючу, регулятивну функції, але може відноситися до індивідуального, мікро- або макросистемного рівня психологічного функціонування сім'ї. На відміну від сімейного міфу сімейна легенда усвідомлюється як викривлення реальних фактів, викривлення інформації і з часом може стати частиною сімейного міфу.

Феномени сімейних міфів та сімейних легенд вивчаються дослідниками в єдності з сімейними історіями та сімейними сценаріями [2; 8; 14].

М. Боуен уперше почав вивчати сімейні теорії й довів, що з часом від покоління до покоління відбувається накопичення дисфункціональних патернів, що призводить до патології її членів (концепція «трансмисії») [11].

За М. Боуеном, сімейна історія (тема) – специфічна проблема, яка несе емоційне навантаження і навкруги якої формується конфлікт, що періодично виникає.

П. Пепп виявила найбільш розповсюджені сімейні теми:

відповідальність і безвідповідальність – коли один із подружжя бере на себе роль відповідальної особи, а інший – роль безвідповідальної сторони;

хвороба і здоров'я – коли один із членів сім'ї емоційно або фізично хворіє, а інший виступає в якості лікаря або психіатра;

близькість і дистанційованість – коли

Сімейні міфи, представлені в сімейних наративах

<p>Про ідеальну сім'ю, щасливе сімейне життя</p>	<p>«Найголовніше у житті – це сім'я. Якщо в тебе є сім'я, ти завжди будеш щасливим, у тебе буде до кого прийти на допомогу. Заради сім'ї варто жити!»</p> <p>«Я вважаю, що жити треба для рідних людей, в тому числі й для друзів. І що в цьому житті, щоби щось отримати, треба щось віддати»;</p> <p>«Мы стараемся сделать все, что возможно, чтобы быть и считаться дружной семьей; мы не завистливые, хорошие люди и отзывчивые ко всем членам семьи»;</p> <p>«Мы копируем родителей. Но мы счастливы, мы живем в образцово-показательной семье»;</p> <p>«Сімейне життя моїх батьків є досить міцним та надійним, оскільки вони завжди разом долають усі труднощі. Вони протягом життя жодного разу не посварилися, і взагалі, у них – ідеальна сім'я!»»</p> <p>«Ми в сім'ї один одного доповнюємо, поодинокі ми – начебто не одне ціле»</p>
<p>Про дружну і велику сім'ю; «Сім'я – одне тіло й одна душа»</p>	<p>«Ми – велика, дружня сім'я»;</p> <p>«Тільки разом можна бути щасливим, домогтися чогось більшого!»;</p> <p>«Ми в сім'ї один одного доповнюємо, поодинокі ми – начебто не одне ціле»;</p> <p>«Муж и жена – два сапога пара!»</p>
<p>Про легендарне минуле сім'ї</p>	<p>«Мама для меня – кумир. Она сильная женщина и ни от кого не зависит»;</p> <p>«Дідусі й бабусі по материнській лінії були все життя колгоспниками. Але я знаю, що по батьківській лінії всі хлопці військові. Тому і я мріяв стати військовим».</p>
<p>Про детермінованість щастя вищими силами</p>	<p>«В детстве мама ходила к бабке-гадалке, и она сказала, что я буду красивая, как цветок. А раз красивая, значит – очень счастливая. И мама всю жизнь верила в это, и я просто обязана быть красивой и счастливой»</p>
<p>Про велику силу кохання</p>	<p>«Девизом нашей семьи, если можно так сказать, есть два высказывания: «Любовь победит все!», «Вместе мы – сила!»;</p> <p>«Моя бабушка рассказывала, что очень давно, в годы «панщины» моя прапрапрабабушка была очень красивой, пан выказывал к ней большой интерес, но она влюбилась в конюха, и они решили убежать вместе от пана. Спрятались в крыше соломенной, а люди пана шпагами протыкали крышу, но так их и не нашли. Это потому, что их любовь хранила».</p>
<p>Про необхідність жертви заради іншого в сім'ї</p>	<p>«Мені мама завжди говорила, що необхідно завжди бути другою «половинкою» для чоловіка, треба начебто «розчинитися» в чоловікові, треба бути йому і другом, і коханкою, і матір'ю-Берегинєю. Жити тільки для нього, для сім'ї, для дітей»;</p> <p>«Я вважаю, що жити треба для рідних людей, в тому числі і для друзів. І що в цьому житті, щоби щось отримати, треба щось віддати»;</p> <p>«Конфликты в нашей семье решаются быстро, так как все понимают, что главное в жизни – здоровье, и нужно собой и своими интересами поступаться всегда ради здоровья и благополучия других»;</p> <p>«В детстве, когда мне было 12 лет, мои родители хотели развестись, но я сказала, что если они будут жить порознь, то я не буду ни с кем жить и вообще уйду к бабушке или на улицу. Так они остались вместе»</p>

Про задоволення всіх своїх потреб у системі сім'ї	«Среди чужих людей друзей не бывает»; «Батьки реалізуються в дітях»; «Батьки щасливі, коли їхнім дітям добре»
Міф про зумовленість сімейного щастя вищою освітою	«Батьки завжди казали мені, що якщо я не буду вчитися, то мене чекає місце, де буде тяжка фізична праця. І мого чоловіка теж. І якщо хтось із нас буде без освіти, не матиме професії, це обов'язково позначатиметься і на наших стосунках»; «Навчання – це твій хліб з маслом!»; «Дитині для її щастя потрібна вища освіта, навчання...»; «Учись, учись і ще раз учись! Вучись, і у тебе все буде!»; «Мої батьки мріяли, аби я отримала вищу освіту і влаштувалася на хорошу роботу. Моя мати хотіла, аби я вступила до педагогічного університету, щоб продовжити династію вчителів, як вона і мій тато. І ось я отримала вищу освіту і працюю вчителем».
Про детермінованість долі, характеру ім'ям	«Життя людини залежить від її імені»

один із подружжя переслідує іншого, прагнучи досягти емоційної близькості, а інший за будь-яких умов намагається зберегти певну емоційну дистанцію;

учитель і студент – коли один із сімейної пари займає позицію володіння авторитетом і компетентністю, а інший залишається безпомічним і некомпетентним [8, с. 25].

Аналіз дослідження сімейних наративів дав можливість виокремити міфи, що існують у сучасних українських сім'ях: про ідеальну сім'ю; про дружну і велику сім'ю; про злу долю; про стабільність подружнього життя; про велику силу кохання; про необхідність жертви заради іншого в сім'ї; про задоволення всіх своїх потреб у системі сім'ї; про абсолютизацію понять; про досконале знання членів сім'ї один одним; про детермінованість долі, визначеність певних рис характеру відповідно до імені, яке було обране при народженні.

Висновки

Література

1. Варга А.Я. Системная семейная психотерапия / А.Я. Варга // Журнал практической психологии и психоанализа. Ежеквартальный научно-практический журнал электронных публикации. – 2000. – №2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://psyjournal.ru>.
2. Варга А.Я. Теория семейных систем Мюррея Боуэна. Основные понятия, методы и клиническая практика / Варга А.Я., Бейкер К. – М.: Когито-Центр. – 496 с.

Таким чином, за впливом на формування особистості членів сім'ї та сім'ї в цілому сімейні міфи є помилковими, дисфункційними утвореннями. Беручи до уваги сказане вище, можемо зробити висновок, що наявність міфологічного мислення, представленого в сімейній самосвідомості, на нашу думку, обмежує можливість особистісного зростання кожного члена сім'ї окремо та нормального його функціонування, не дає можливості індивіду проявляти автентичність, робити вільний вибір у різних життєвих ситуаціях внаслідок стереотипних думок, сталих очікувань з боку інших членів сім'ї від суб'єкта певної поведінки, що є непродуктивною.

Перспективами подальшого дослідження видається аналіз сімейних постулатів, які не всі за впливом на розвиток сімейної системи є дисфункційними; деякі несуть смислоутворювальну, констатувальну, розвивальну і захисну функції.

3. Кратохвил С. Психотерапия семейно-сексуальных дисгармоний / Кратохвил С. – М.: Медицина, 1991. – 336 с.
4. Мороз Р.А. Психологічний феномен ідентичності особистості: категоріальне визначення / Р.А. Мороз // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського: Збірник наукових праць. – Серія «Психологічні науки» [за ред. С.Д. Максименка, Н.О. Євдокимової]. – Т. 2. – Вип. 4. – Миколаїв: ТОВ «Ілліон», 2010. – 314 с. – С. 159-164.
5. Мороз Р.А. Наративи в психологічній теорії і практиці / Р.А. Мороз // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 8. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. – 832 с. – С. 719-727.
6. Нестерова А.А. Социально-психологические детерминанты семейных мифов: Автореферат диссерт. на соиск. уч. степ. канд. психол. наук: М, 2004, РГСУ – 22 с.
7. Пархоменко И.Т., Радугин А.А. Культурология в вопросах и ответах. – М.: Центр, 2001. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.countries.ru/library/mif/mifobr.htm>.
8. Пэпп П. Семейная терапия и ее парадоксы / Пер. с англ. В.П. Чурсина / Пэпп П. – М.: Независимая фирма «Класс», 1998. – 288 с.
9. Полищук В.И. Культурология: учебное пособие / В.И. Полищук. – Издательство: М.: Гардарики, 1999. – 446 с.
10. Сапогова Е.Г. Семейная микрокультура и «образы Я» в индивидуальных нарративах / Е.Г. Сапогова // Prace psychologiczno-pedagogiczne / Red. Y.Karandashev, T.Senko, D.Pluta-Wojciechowska. – Bielsko-Biala: Wydawnictwo Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsko-Bialej, 2007. – С. 185-190.
11. Теория семейных систем Мюррея Боуэна: Основные понятия, методы и клиническая практика. – М.: Когито-Центр, 2008. – 683 с.
12. Шнейдер Л.Б. Психология семейных отношений. Курс лекций / Л.Б. Шнейдер. – М.: Апрель-Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 512 с.
13. Штроо В.А. Исследование групповых защитных механизмов / В.А. Штроо // Журнал практической психологии и психоанализа. – №3. – 2001. – С. 15-28.
14. Эйдемиллер Э.Г. Психология и психотерапия семьи / Э.Г. Эйдемиллер, В.В. Юстицкий. – СПб.: Питер, 1999. – 276 с.
15. Юнг К.-Г. Душа и миф. Шесть архетипов / К.-Г. Юнг. – М.: Харвест, 2004. – 384 с.
16. Яблонська Т.М. Актуальні проблеми досліджень сучасної сім'ї в Україні / Т.М. Яблонська // Український соціум. – 2004. – №2 (4). – С. 80-84.